

ДИСКУСІЇ.

I. В погоні за новою красою.

В трьох останніх книжках „Кіевскої Старини“ за 1902 рік появила ся простора критична стаття д. Сергія Бфремова п. н. „Въ поискахъ новой красоты“, в якій талановитий письменник роздивляє деякі нові появи нашого красного письменства, які він зводить до куши під маркою „декадентства“ і висловлює про них свій осуд. Можна думати як хто хоче про стійність характеристики, про вірність освітлення фактів і про вагу доказів зібраних у тій статті, — та певне те одно, що вона живо порушила опінію широких сфер Українців за кордоном і у нас і загалом перший раз у російській Україні зняла питанє про напрям та принципи поетичної творчости, і се вже велика її заслуга. Згоджуючи ся багато де в чому з висновками д. Бфремова ми про те бачимо немало користь із дискусії, яка повинна підняти ся з приводу поодиноких частин і деталей його статті і радо дамо місце ріжним голосам, що захочуть висловити про неї свою думку. От тим то й отвпраємо сю рубрику, якій ми даємо назву „Дискусії“ і якої метою кладемо не особисту полеміку, а річеве обсуджене поглядів і принципів як у сій одній, так і в інших справах, які потік життя виносить у нас на денну чергу.

Редакція.

1. Принцип і безпринципність.

В останній частині своєї статті, згадуючи про писання пані К. Гриневичевої д. Бфремов кидає невеличкий камінчик у садок ре-

дакції Л. Н. Вістника. Признавши писання сеї пані „порожнім місцем“, „набором пустих слів без ніякого значіння“ д. Ёфремов пише далі: „Дивує нас в отьому разі лише становище заняте супроти подібних творів Л. Н. Вістником. Як проскакують такі річи на сторінки сього шановного вістника се, признаємо ся, дійсна загалка, якої не розв'язує зміст сього загалом досить поважного і своїм напрямом симпатичного видання. Певна річ, вільно кожному авторови писати, що й як йому хочеть ся, але поява всіляких „пустих місць“ на сторінках поважного і поважаючого себе органа не може бути виправдана навіть тим, що його редакція, „не в'язучи ся ніякою доктриною ані теоретичною формулою, допускає до голосу всі напрямки“, як читаємо остатнім часом у проспектах „Вістника“. Але-ж відси недалеко й до повної безпринципності, яку при добрій волі також можна виправдувати безсторонністю та бажанєм дати голос кожному напрямкові“ (Кіевская Старина, 1902, кн. XII, стор. 402).

Поперед усього мусимо троха пожалкувати на д. Ёфремова, що зробив нас троха гіршими, ніж ми є на ділі, і цитуючи наші слова з проспекту, чи то для ощадження місця чи з неуваги (якогось злого розмислу не сьміємо підсувати йому) пропустив слова інтегрально зв'язані з попередніми і неминуче конечні для схарактеризовання нашого становища, слова, де редакція заявляє, що „не відмовляє місця нікому, у кого видно правдивий талант, любов до рідного народу та його слова, та бажанє його розвою“. Словами, підчеркненими у нас а пропущеними в цитаті д. Ёфремова, редакція, здаєть ся, досить виразно загородила себе від закиду безпринципності в питаннях фундаментальних у нашому житю, а то в питаню національному й культурному. Д. Ёфремов міг би докорити нам безпринципністю, коли б ми безоговорок зі свого боку помістили в „Вістнику“ дещо суперечне з тими нашими принципами. Поміщенє одної або другої праці, яку він уважає пустим місцем, а хтось иньший може не вважати її тим, ще не оправдує такого закиду. Питанє про принципи в штуці, се питанє про те, що таке штука. На се питанє можна відповідати всіляко, та в усякім разі відповідь, яку дає д. Ёфремов, буде троха односторонна. З його статі виходить (див. стор. 415, 418 й инь.), що штука повинна піддержувати в суспільности те „живое, бодрое настроение, которое является необходимымъ условиемъ движенія впередъ“ і що спеціально українські

письменники повинні поперед усього студіювати появи соціального та громадського життя нашого народу, нашого села. Дуже добре! І ми бажаємо цього, але класти се неминучою умовою для кожного письменника, принципом української штуки було б зовсім не зручно. Хто може се робити, нехай робить. У кого вдача бадьора, хто горячий до боротьби, хай піддержує бадьорість та горячість і в інших. А в кого цього нема? То що йому робити? Чи мовчати, чи набріхувати на себе й на інших бадьорість та горячість, якої не чує в душі? Хто має можливість студіювати громадське й соціальне життя, селян чи міщан, хай чинить се. А хто не має сеї можності? Хто, як ось прим. пані Кобилянська, Гриневичева й інші, своїми заняттями, обов'язками, становищем прикований до тісної сфери хатніх справ, родинних чи яких інших вузко обмежених обов'язків, то що йому робити? Мовчати, чи брехати про соціальні та громадські відносини, яких він не знає або про які знає дуже мало та недокладно? Зрештою д. Бфремов не зовсім докладно висловлює свої принципи. Як у своїй статті він мішає декадентизм (хоробливий стан суспільности а далі й штуки) з символізмом, напрямком чи зв'язком ідей, що по частині належить до невідлучних прикмет штуки від самого початку її існування (Alles Künstlerische ist Symbol — сказав уже Гете), а по частині, перетворений на односторонню доктрину, справді був якийсь час на коротку хвилю хмарою, що запаморочила ясні стежки артистичної творчости, але з декадентизмом не мав нічого спільного, тим менше не був із ним тотожний, — так само він, сам того не знаючи, закреслює для артистичної творчости далеко ширші межі, ніж би се виходило з його соціальних принципів. Згадавши про нові прояви громадського життя на Україні він каже: „И болѣе вдумчивые писатели могут почерпнуть отсюда, изъ этого неисчерпаемаго источника, истинный свѣтъ, давая изображение всѣхъ сторонъ нашей народной жизни и вмѣстѣ съ тѣмъ челоуѣческой природы вообще“ (К. Стар. 1902, кн. 12, стор. 418). Оце „вмѣстѣ съ тѣмъ“ дуже інтересне. Як уявляє собі д. Бфремов мальоване „челоуѣческой природы вообще“ через посередництво студіювання малоземельности, еміграції та рільничих страйків? Чи се конечна і одинока дорога? А котрий письменник, не маючи змоги або вмѣстѣ студіювати ті появи (адже-ж для їх студіювання треба і практичної і теоретичної підготовки, а то студіюючи на осліп замість „истиннаго свѣта“ нагородити таких дурниць, що й собі не рад будеш!), та почне сту-

діювати „человѣческую природу вообще“ на собі самім, почне з того, що психолог називає внутрішньою обсервацією і дасть нам „... втрати тих своїх спостережень у більше або менше вдатній артистичній проєкції? Яку мірку приложити критик до таких творів? Адже-ж такий артист-психолог може малювати нам усякі настрої, не конче героїчні та бадьорі, може малювати великі страждання з приводу дрібних буденних появ, може малювати сумніви що до важних, загально людських питань, але також і спільпі всім людям хвилі загального отупіння, зневіря, байдужности, занепаду волі і т. и. Раз д. Бфремов признає інтересним і оправданим малюване „человѣческой природы вообще“, то буде мусів признати, здасть ся, оправданими й такі малюнки. Зрештою всесвітня література давно перед модним декадентизмом бачила такі появи, — досить буде назвати Леопарді, що не вважаючи на „противуобщественный“ характер своєї поезії все таки справедливо лічить ся одним із батьків і коріфеїв нової італійської літератури.

Д. Бфремов уважає одним із признаков дозрілости літератури її більше менше виключний зворот до питань соціального життя. По його думці всяка молода література „обыкновенно обращетъ внимание болѣе на виѣшнюю сторону жизни, но недостаточно вглубляется внутрь ея, чтобы вскрыть общественныя язвы, предложить то или иное ихъ объясненіе, натолкнуть на способы излѣченія и т. и. Это уже дѣло зрѣлаго періода“ (стор. 416). Є в сьому реченю дещо вірне, та воно не ясне, а є дещо ясне, та воно не вірне. Вірне те, що література в міру дозрівання поглиблюєть ся, — але вияснімо-ж собі характер того поглиблюваня! Воно йде не від індивідуальної психології до соціології, а навпаки, від соціології до індивідуальної психології. Те, що д. Бфремов називає поверховним трактованєм життя в давнійшій літературі, се було власне оперованє соціологічними категоріями (такими, як війна, тиранія, розбійництво, фанатизм і т. и.), як річами зовсім простими й ясними. Новочасна наука виказала, що вони безмірно зложені і вказала їх складники — фізичні, незалежні від людської волі і психічні, знов таки по часті свідомі, по часті несвідомі, індивідуальні й масові. За показом науки пішла й новійша література і побачила одну зі своїх головних задач у психологічній аналізі соціальних явищ, у тому — сказати б — як факти громадського життя відбивають ся в душі й свідомости одиниці, і навпаки, як у душі тої одиниці зароджують ся й виростають нові події со-

ціяльної категорії. Се було відкрите нового, безмежно широкого світа, в якому було багато простору для найрізнійших талантів, для очей і умів найрізнійшої конструкції. Візьміть давніші повісті — хоч би найкращий тип тої старої літератури — Сервантесового Дон Кіхота: громадські інтереси, реформа суспільности, ліччене різних її хиб займають там головне місце, але індивідуальна психологія — мінімальне. При всій своїй геніяльності Сервантес не вмів заглянути в душу свого героя і на оправдане його дивацтв має лише одно слово: збожеволів. Та ми читаючи його безсмертну повість не віримо тому, бо-ж в такім разі всі пригоди Дон Кіхота були би гідні плачу та милосердя над бідним хорим, полишеним без дозору, а не були би боротьбою засліпленого ідеаліста з твердим порядком дійсного світа. І порівняймо з сим твором яку хочете визначну повість XIX віку — Діккенсового Піквіка чи Шпільгаєнового „In Reih' und Glied“, чи „Misérables“ Віктора Гюґо, чи „Germinal“ Золя чи „Вину і Кару“ Достоевського! Ми побачимо відразу, що інтереси особистої психології героїв кольосально розрослись і розширились, обсервація власне найдрібніших появ, рухів і відрухів душі зробила ся без порівняння стараннішою й багатшою. Побачимо цілий ряд письменників, що захоплені тими психологічними обсерваціями відсувають майже зовсім на бік соціологічні проблеми, або торкають їх лише дуже здалека. Першим взірцем такого психологічного романа в європейській літературі були „Wahlverwandtschaften“ Гете; за ними пішов довгий ряд „психологічних“ повістей та драм у всіх європейських літературах, в тім числі і в російській, яка видала навіть двох великих майстрів у тім роді — Достоевського та Толстого. Коли в чому, то власне в глибині та тонкості психологічної аналізи, в тій неохибній ясноворості в сфері найтемнійших глибин людської душі лежить безсмертна вартість тих письменників, а зовсім не в їх громадських, соціологічних поглядах, переважно крайнє наївних, неясних, иноді реакційних та антикультурних, на скільки їх крайність не бувала змягчувана чутєм горячої симпатії до бідних, хорих та безпомічних.

Отся остатня увага доводить нас до другої точки, яка в цитованім реченю д. Єфремова висловлена досить ясно, та по моєму невірною. Література в своїм дозрілім стані повинна висвітлювати суспільні рани, подавати таке чи иньше їх пояснене, наводити на способи їх вилічення. Чи справді так? Цікаво знати, які то су-

спільні рани виявляє прим. Гетівський „Фауст“, які способи ліків подає його Іфігенія або Пушкинів „Онегін“ або Гоголеві „Мертві душі“? А коли деякі твори й чинять се, прим. „Вина і кара“ або „Брати Карамазови“ Достоевського, „Воскресеніє“ Толстого і т. п., то чи думає д. Єфремов, що в тій, так сказати, публіцистичній тенденції тих творів лежить їх головна вага? Чи „ліки“ пропоновані Достоевським або Толстим хоч на один момент возьме на серію якийсь соціолог або практичний політик?

Д. Єфремов порушив тут кількома словами важне питання т. зв. утилітарности в літературі, тай збув його коротко, немов і не підозріваючи, що тут криється якесь питання, що се власне й є сук, із за якого йде розлад між старою й новою літературою. В такій чи иньшій відповіді на се питання, а не в жартливих або навмисно цинічних реченнях французьких декадентів треба шукати головної пружини реакції, яка в 80-их роках повстала проти реалізму й натуралізму. Д. Єфремов, живучи очевидно в кружі ідей вироблених у Росії ще Добролюбовим та Писаревим шукає в літературі поперед усього публіцистики, тенденції, студії певних хиб та подавання певних рецепт на їх лічення, тобто річий, які по думці письменників молодшої генерації — і не самих лише декадентів — властиво не належать до літератури, а творять домену публіцистики, соціології, статистики та практичної політики. Певна річ, вільно й беллетристично по своєму забрати голос у тих справах, так само як усякому шевцеві, кравцеві і т. п., але він усе повинен знати, що його голос у тих справах буде голосом профана, що найбільше ділетанта, що соціальні недогоди й болі ніхто ще не лічив по рецепті беллетристів, хоч і як вони нераз позували на мудрців і пророків, і що їх головна задача лежить зовсім де инде, а власне в тім, щоб, як сказав колись Шекспір, бути зеркалом часу, малювати чоловіка в його суспільному звязку і в тайниках його душі, давати сучасности й потомности те, що Золя називав „людськими документами“ в найширшій значіню сього слова.

Ів. Франко.

2. Для прояснення неясности.

Під заголовком „Въ поискахъ новой красоты. Замѣтки читателя“ в трьох остатніх книжках „Київської Старини“ за 1902 р. обговорює д. С. Єфремов доволі широко і подрібно (на 132 сторінках) деякі новіші твори українсько-руських письменників — Гната Хоткевича (збірку п. н. „Поезія в прозі“), Ольги Ко-